

ژئومورفولوژی اقلیمی دامنه شمالی کیامکی داغ در شمال غرب ایران

داود مختاری*

دانشیار گروه جغرافیای طبیعی، دانشگاه تبریز، تبریز، ایران

دریافت: ۸۶/۱۱/۱ پذیرش: ۸۸/۳/۱۶

چکیده

دامنه شمالی توده نفوذی کیامکی با توجه به ارتفاع زیاد (۳۴۱۴ متر) و جهت‌گیری دامنه شمالی آن و نیز نبود عوامل تأثیرگذار دیگر مثل عامل فعالیت‌های تکتونیکی و ناچیز بودن دخالت‌های انسانی، نمونه موردی خوبی برای طرح چنین موضوعی می‌باشد. در این پژوهش، برخی اشکال ژئومورفیکی که ایجاد آن مستلزم گذشت زمان‌های طولانی بوده و نقش اقلیم در ایجاد آن‌ها شناخته شده است، از راه کارهای میدانی، تفسیر نقشه‌های توپوگرافی، نقشه‌های زمین‌شناسی و عکس‌های هوایی بررسی شده‌اند. دره‌های پرشده، سیستم‌های پرتگاه-تالوس، تالوس بهمنی، روانه‌های بلوکی و یخچال‌های سنگی موروثی از جمله اشکال دامنه‌ای، فازهای انباشتی و کاوشی، روانه‌های خرده‌سنگی، تغییرات در اندازه مواد و تشکیل تופا از جمله پدیده‌های مرتبط با تغییرات اقلیمی در مخروط‌افکنه پرسیان هستند. براساس نتایج این پژوهش، سیمای ژئومورفیکی منطقه لاقل در کواترنری، از عوامل اقلیمی و تغییرات آن تأثیر پذیرفته است. تحلیل ساختار رخساره‌ای نهشته‌های مخروط‌افکنه و ترتیب لایه‌ها براساس سن نسبی نشان داد که نوع نهشته‌ها در دوره‌های گرم از نوع تופا و در دوره‌های سرد از نوع کنگلومرا بوده است. در بررسی اشکال ژئومورفیکی منطقه آثاری از دوره گرم اوایل هولوسن، دوره سرد «یانگر دراپاس» و دوره گرم‌تر حد فاصل دوره‌های سرد هم‌زمان با عصر آهن و عصر کوچک یخبندان، نیز دیده می‌شود. آنچه مهم است این است که ما باید منتظر واکنش‌های سریع ژئومورفولوژیکی به تغییرات ناشی از عوامل بیرونی در این گونه نواحی و به‌خصوص منطقه مطالعه‌شده باشیم. با توجه به روند افزایشی دمای منطقه، در حال حاضر کنترل و پایش سیستم‌های هیدرولوژیکی منطقه در کنار توجه به روند افزایشی یا کاهش دما و بارش، از اهمیت بسیار زیادی برخوردار است.

کلیدواژه‌ها: ژئومورفولوژی اقلیمی، تغییرات اقلیمی کواترنری، نهشته‌های دامنه‌ای، مخروط‌افکنه پرسیان، کیامکی داغ، شمال غرب ایران.

E-mail: d_mokhtari@tabrizu.ac.ir

* نویسنده مسؤل مقاله:

۱- مقدمه

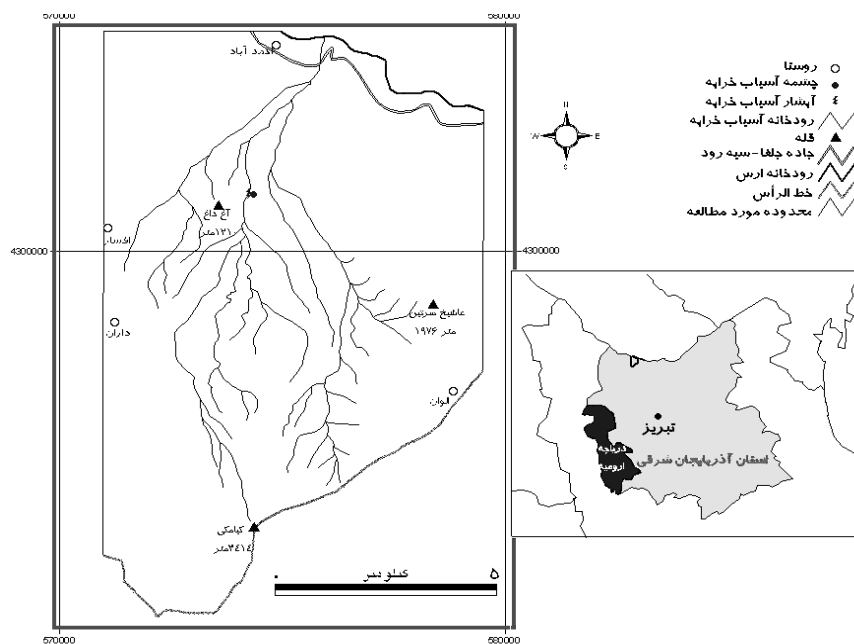
یافته‌های ژئومورفولوژی در تحقیقات مربوط به اقلیم‌های دیرینه و فرایندهای دیرینه کواترنری نقشی حیاتی ایفا می‌کنند. در گذشته از این یافته‌ها به عنوان شواهدی برای توجیه مقیاس‌های زمانی کواترنری استفاده می‌شد، در حالی که امروزه روش‌های ژئومورفیکی - رسوب‌شناختی حتی در پژوهش‌های بسیار دقیق لایه‌نگاری از جایگاه ویژه‌ای برخوردارند (Dearing and et al., 200: 47). در این میان تمرکز فزاینده پژوهش‌های ژئومورفولوژیکی به سمت تغییرات اقلیمی هولوسن در سال‌های اخیر قابل توجه است (Knox, 2000; Faust and et al., 2004: 1757).

در حال حاضر مطالعه در تغییرات اقلیمی هولوسن یکی از محورهای مهم تحقیقاتی است (Oldfield, 2003). این مطالعات به‌ویژه در زمینه شناسایی شدت، فراوانی و میزان تغییرات اقلیمی از روی داده‌های حاصل از شواهد اقلیمی متمرکز شده است (Chambers and et al., 2007: 440). گرچه تغییرات آب و هوایی پدیده‌ای جهانی است ولی روند و آثار آن در مقیاس‌های محلی متفاوت است، در این صورت بررسی این تغییرات در مقیاس محلی باید بیشتر مورد توجه قرار گیرد (Sharma and Shakya, 2006: 322).

وقوع تغییرات اقلیمی در دوره کواترنری و به‌ویژه اواخر آن، یعنی دوره هولوسن در ایران نیز مانند سایر نقاط جهان اثبات شده است (علیچانی، ۱۳۷۴؛ مقیمی، ۱۳۷۸؛ مهرشاهی، ۱۳۸۰ و ۱۳۸۱؛ دلال اوغلی، ۱۳۸۱؛ رامشت و شوشتری، ۱۳۸۳؛ مختاری، ۱۳۸۳). با این حال پدیده‌ها و فرایندهای ژئومورفولوژیک فعلی دامنه شمالی کوه کیامکی و ارتباط آن‌ها با تغییرات اقلیمی هولوسن ناشناخته هستند. نواحی از این نوع با توجه به اینکه لااقل در کواترنری تحت تأثیر عوامل تکتونیکی قرار نگرفته‌اند (مختاری و همکاران، ۱۳۸۶: ۷۹) و از طرفی به دلیل کمی جمعیت و قرار گرفتن در محدوده حفاظتی حیات وحش کمتر به‌وسیله انسان دست‌کاری شده‌اند، برای مطالعات تغییرات اقلیمی بسیار مناسب هستند.

توده نفوذی کیامکی داغ با ارتفاع ۳۴۱۴ متر به عنوان بلندترین قله رشته کوهستانی قره داغ، در شهرستان جلغا (در شمال غرب ایران) قرار گرفته است (شکل ۱). این کوه که مرتفع‌ترین و شمالی‌ترین ناهمواری عمده در خاک ایران را شامل می‌شود، در دامنه شمالی خود مشرف به دره رود ارس (در محل مرز ایران با جمهوری خودمختار نخجوان و کشور

ارمنستان) است. گسترش استفاده از منابع آب و خاک دامنه از طرف اهالی روستاهای مجاور و توسعه گردشگری در منطقه مطالعه شده و به‌خصوص وجود تفرجگاه آسیاب خرابه، ضرورت مدیریت صحیح در دامنه شمالی کیامکی را بیش از پیش نشان می‌دهد، به‌ویژه این که منبع تغذیه آب‌های زیرزمینی منطقه مثل چشمه آسیاب خرابه، همین نهشته‌های دامنه‌ای - احتمالاً پیریکلاسیری - هستند.

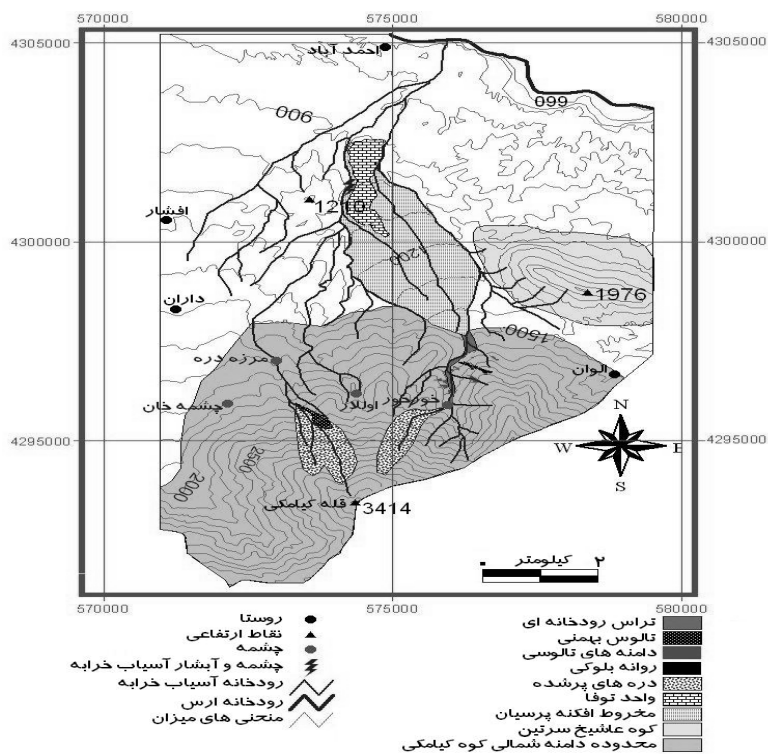
شکل ۱ موقعیت جغرافیایی منطقه مطالعه شده

این مقاله سعی می‌کند تا به سؤالات ذیل در مورد ژئومورفولوژی اقلیمی منطقه پاسخ دهد:

- ۱- فرایندهای دخیل در ایجاد چشم‌انداز فعلی منطقه کدامند؟
- ۲- سیمای ژئومورفیکی فعلی منطقه در چه شرایط اقلیمی شکل گرفته است؟
- ۳- آیا اشکال ژئومورفیکی موروثی که بتواند تغییرات اقلیمی منطقه را توجیه کند، در منطقه وجود دارد؟

۲- منطقه مطالعه شده

منطقه مطالعه شده شامل دامنه شمالی کوه کیامکی و ناهمواری‌های فلات مانند واقع در بین این توده نفوذی و رودخانه ارس می‌باشد که در واقع بخشی از منطقه حفاظت شده کیامکی را نشان می‌دهد. رودخانه آسیاب خرابه، مهم‌ترین سیستم زهکشی محدوده مطالعه شده است که در جهت جنوب به شمال جاری است و به رودخانه ارس می‌پیوندد (شکل ۲). این سیستم به همراه پدیده‌های ژئومورفولوژیکی مثل مخروط افکنه پرسیان، نهشته‌های توفایی، دامنه‌های تند توده کیامکی، مخروط‌های واریزه و پهنه‌های سنگی روی دامنه‌ها و دره‌های بریده شده از جمله ویژگی‌های ژئومورفیک قابل توجه منطقه هستند. همچنین وجود چهار روستا و چشمه‌های متعدد و به‌خصوص آبشار و تفرجگاه آسیاب خرابه بر اهمیت منطقه افزوده است (شکل ۲).

شکل ۲ نقشه توپوگرافی و واحدهای ژئومورفولوژی دامنه شمالی کیامکی داغ

از ویژگی‌های مهم منطقه نبود آثار گسلی عمده در آن است. بررسی منابع نشان می‌دهد گسل مهمی که بتواند ژئومورفولوژی منطقه را به طور عمده متأثر سازد، شناسایی نشده است. البته رسوبات فلیشی مربوط به کرتاسه به شدت در اثر فعالیت‌های تکتونیکی شکسته، چین‌خورده و متمایل شده‌اند ولی در رسوبات به جای گذاشته بعدی، اثری از این فعالیت‌ها دیده نمی‌شود. در این صورت می‌توان گفت که اگر هم گسلی در منطقه وجود داشته باشد بر اساس تقسیم‌بندی‌های شناخته شده Slemmons and McKinney, 1977; Panizza and Castaldini, 1987; RFAFJ (The Research Group for Active Faults of Japan), 1980; Keller and Pinter, 2002; Machette, 2000; Galadini and et al. 2001; Dehandschutter's, 2001) باید در زمره گسل‌های غیر فعال قرار گیرند؛ زیرا هیچ اثری از تمایل و یا شکستگی در نهشته‌های کواترنری و حتی به یقین مجری طرح در رسوبات نئوژن منطقه نیز دیده نمی‌شود.

رسوبات تیپ فلیش شامل مجموعه‌ای از نهشته‌های آهکی، شیل، مارن و ماسه‌سنگ اغلب نازک تا متوسط لایه با ستبرای قابل توجه (Miall, 1985)، قدیمی‌ترین سازند رسوبی منطقه هستند که در بخش اعظم منطقه مطالعه‌شده بروز دارند. در امتداد دره کلزیر نگارنده مقاله شاهد استقرار سنگ‌های داسیتی توده نفوذی کیامکی روی رخساره‌های متعددی از سنگ‌های آهکی مانند شیلی، میکرایتی، ماسه‌ای و مارنی بود که به احتمال زیاد بقایای همان آهک‌های نومولیت‌دار مربوط به ائوسن هستند که در غرب روستای داران در خارج از منطقه مطالعه‌شده بروز دارند. رنگ مشابه زرد رسوبات فوق نیز مؤید این مسأله است.

توده نفوذی کیامکی که ایجاد آن در دوره الیگوسن بوده است، حجیم‌ترین سازند آذرین منطقه است و کوه عاشیخ سرتین در شمال غرب آن، یک توده نفوذی کوچک به حساب می‌آید.

با توجه به مطالب فوق، رسوبات تیپ فلیش، سنگ‌های آذرین داسیتی و نهشته‌های کواترنری مهم‌ترین واحدهای لیتولوژیکی منطقه هستند که هر کدام به نوعی در شکل‌گیری واحدهای ژئومورفولوژیکی نقش داشته‌اند.

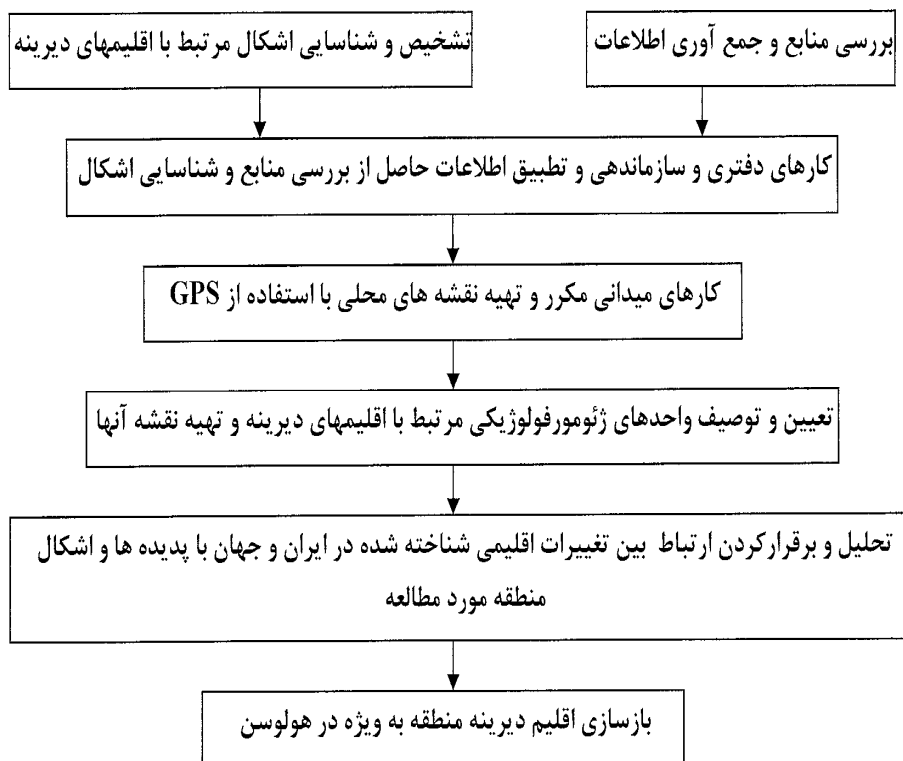
۳- روش تحقیق

با توجه به نقش یافته‌های ژئومورفولوژی در تحقیقات مربوط به اقلیم‌های دیرینه و فرایندهای دیرینه، شناسایی ویژگی‌های ژئومورفولوژیکی که می‌توانند به عنوان شواهدی از تغییرات اقلیمی تلقی شوند، از راه مشاهدات میدانی در اولویت قرار گرفت. در کنار اطلاعات به دست آمده از مطالعات میدانی، داده‌های توپوگرافی از نقشه توپوگرافی ۱:۵۰۰۰۰، داده‌های زمین‌شناسی از نقشه زمین‌شناسی ۱:۱۰۰۰۰۰ و برخی ویژگی‌های مورفولوژیکی بزرگ مقیاس از تصاویر هوایی ۱:۲۰۰۰۰ سال ۱۳۴۵ استخراج شده است.

شرایط اقلیمی گذشته منطقه با استفاده از اطلاعات حاصل از پدیده‌های ژئومورفولوژیکی موجود و در کنار آن، بررسی‌های کتابخانه‌ای در مورد اقلیم کواترنری ایران و سایر مناطق دنیا به ویژه عرض‌های میانی نیمکره شمالی بازسازی شده است.

در بازسازی سیر تکاملی منطقه از روش تحلیل ساختار رخساره‌ای^۱ (Miall, 1985) که یکی از قوی‌ترین و متداول‌ترین تکنیک‌های تحلیل رسوبات رودخانه‌ای به شمار می‌آید (Gani and Alam, 2004: 227)، استفاده شده است. از راه این نوع تحلیل می‌توان ارتباط عمودی و افقی مجموعه‌های رسوبی را با همدیگر نشان داد و در بازسازی هیدرولیک دیرینه منطقه از آن کمک گرفت. این تکنیک بر چگونگی پراکنش رخساره‌ای و سطوح چین‌بندی مربوطه برای ایجاد سناریوی نهشته‌گذاری تأکید دارد. در طی مطالعات میدانی مکرر تصاویری از مقاطع موجود در دامنه‌های پرتگاهی موجود در امتداد دره‌های رودخانه‌ای حاشیه مخروط افکنه و همچنین سطح آن تهیه شد و از راه پی‌جویی سطوح چین‌بندی نهشته‌ها تحلیل ساختار رخساره‌ای روی همین تصاویر انجام شد. به دلیل دسترسی نداشتن به روش‌های سن‌یابی مطلق، ناچار به سن نسبی و تقدم و تأخر پدیده‌های ژئومورفولوژیکی نسبت به یکدیگر اکتفا شده است. شکل ۳ فلوجارت پژوهش را نشان می‌دهد.

1. Facies architecture analysis

شکل ۳ فلوجارت و مراحل تحقیق

همان طوری که در بالا نیز ذکر شد، اساس این پژوهش مبتنی بر کارهای میدانی است. با توجه به نبود اطلاعات و پیشینه لازم در مورد منطقه مطالعه شده، این قسمت از کار یکی از مهم ترین مقاطع این پژوهش به حساب می آید که در نهایت به تهیه نقشه واحدهای عمده ژئومورفولوژی (شکل ۲)، شناسایی و تعیین ویژگی های اشکال عمده ژئومورفولوژیکی منطقه منتهی شد (جدول ۱).

جدول ۱ اشکال ژئومورفیکی مرتبط با اقلیم و ویژگی‌های آن‌ها

ویژگی‌های اشکال ژئومورفولوژیکی	مبانی نظری	مجموعه‌های ژئومورفولوژیکی مرتبط با اقلیم
در محدوده مطالعه‌شده، دو مورد از این دره‌های پرشده از آوارها و عناصر حاصل از هوازدگی دامنه‌های مشرف به این دره‌ها بیش‌تر جلب توجه می‌کنند این دو دره به نام‌های مرزه دره و خورخور(شکل ۴) که بخش پرشده آن‌ها به‌ترتیب ۱/۳۲ و ۰/۸ کیلومتر مربع مساحت دارند، از جمله دره‌های مهم دامنه شمالی کیامکی هستند که هیچ رودخانه‌ای در داخل آن‌ها جاری نیست؛ به عبارت دیگر آبراهه‌ای که در حال حاضر نشانگر فعالیت رودخانه‌ای در آن‌ها باشد، دیده نمی‌شود.	دره‌های پر شده از نهشته‌های کواترنری در نواحی کوهستانی شامل اطلاعات ارزشمندی از تغییرات در شکل و ساختار لایه‌بندی در اثر عوامل تکتونیکی و اقلیمی هستند (Meetai and et al., 2007: 32). وجود چنین قابلیت‌هایی در این نهشته‌ها امکان ایجاد یک رابطه علی بین تغییرات اقلیمی کواترنری و رفتار رودخانه را از راه مطالعه مقاطع ایجادشده در اشکال کواترنری داخل دره‌ها فراهم می‌کند.	دره‌های پرشده
سیستم واقع در بالادست دره خورخور (شکل ۵) یکی از کامل‌ترین این سیستم‌ها است. این سیستم از نظر ظاهر بسیار شبیه به سیستم‌های رودخانه‌ای است و در آن بخش پرگامی بالادست، کانال انتقال عناصر و مخروط واریزه اجزای اصلی سیستم را تشکیل می‌دهند. در امتداد دامنه غربی مشرف به دره کلزیر دامنه‌های تالوسی ممتدی دیده می‌شوند که در آن‌ها رأس مخروط‌های واریزه برخلاف مورد دره خورخور، چسبیده به پای پرنگاه است (شکل ۵).	سیستم‌های پرنگاه - تالوس یکی از مهم‌ترین پدیده‌های چشم‌اندازهای کوهستانی هستند که در اکثر محیط‌های آب و هوایی می‌توان آن‌ها را دید. در نتیجه فرایندهای مختلفی در ایجاد این سیستم‌ها می‌توانند دخیل باشند (Stajin, 2002: 556; Steijn and et al., 2002: 1197). در این پژوهش، نقش حاکم‌شدن آب و هوای سرد در ایجاد آن‌ها مد نظر است.	سیستم‌های پرنگاه - تالوس
تالوس بهمنی شناسایی شده در منطقه نیز کم و بیش خصوصیات شناخته شده تالوس‌های بهمنی را داراست (شکل ۶) و تخته سنگ‌ها و پاره سنگ‌های بزرگ در ترکیب آن نادر هستند و ترکیب آن تا حدود زیادی همسان است و از سنگ‌های داسیتی که جنس سنگ‌های توده اصلی منطقه را تشکیل می‌دهد، می‌باشد (شکل ۶). بر خلاف نمونه موردی بلیر، در منطقه مورد مطالعه شده هیچ گونه تخته سنگ یا قلوه سنگ در خارج از محدوده تالوس دیده نمی‌شود و این به احتمال زیاد به دلیل قرارگیری این نهشته‌ها در لغافه‌ای از برف زمان سقوط می‌باشد (Decaulne and Saemundsson, 2006: 83-84).	تالوس بهمنی مجموعه‌ای از سنگ‌ها با اندازه‌های مختلف، معمولاً زاویه‌دار، و حاصل وقوع بهمن‌های مخلوط برف با واریزه‌های سنگی است که از پای پرنگاه‌ها و دامنه‌های تند سنگی به سمت پایین حمل می‌شوند (White, 1981: 129; Scally and Owens, 2005: 52). بنابر یافته‌های بلیر (Blair, 1999: 210)، نهشته‌های حاصل از بهمن سنگی با ویژگی‌هایی مانند نبود لایه‌بندی و دانه‌بندی، نادر بودن تخته سنگ‌های بزرگ، وجود مواد گلی، قطعات پاره سنگی و قلوه سنگ‌های ریز و درشت در ترکیب آن‌ها شناخته می‌شوند.	تالوس بهمنی

پهنه‌های دامنه‌ای

ویژگی‌های اشکال ژئومورفولوژیکی	مبانی نظری	مجموعه‌های ژئومورفولوژیکی مرتبط با اقلیم
<p>یک واحد روانه بلوکی کامل در دامنه رو به غرب قلعه داغ شناسایی شد (شکل ۷). وایت (White, 1981) در بیان ویژگیهای روانه های بلوکی به استقرار ردیفی از درختان در بالا دست و یا پایین دست این اشکال اشاره می کند که در مورد منطقه نیز وجود درختان در حاشیه بیرونی این اشکال صدق می کند و می بایست در توجه تغییرات اقلیمی مورد توجه قرار گیرد.</p>	<p>روانه بلوکی متشکل از تخته سنگها و قطعات سنگی با ضخامت چند متری است که در داخل درهها انباشته می شوند. و یا به صورت نهشته‌های خطی باریک روی پرشیب‌ترین دامنه قابل دسترس، گسترش پیدا می‌کنند. (White, 1981: 5; Grab, 1999: 135). این نهشته‌ها در اکثر موارد به نهشته‌های بلوکی آویزانی شبیه هستند که در بالادست خود به انباری از بلوک‌ها متصل‌اند.</p>	<p>روانه های بلوکی (رودسنگ‌ها)</p>
<p>مورفولوژی یخچال‌های سنگی منطقه نشان از این است که این یخچال‌ها از نوع زبانه‌ای (Schrott, 1996: 165) نیستند بلکه نتیجه انباشت قطعات سنگی و واریزه‌های حاصل از دامنه‌ها در دره‌های منطقه است. بنابراین، این یخچال‌های سنگی از نوع شایع آن، یعنی یخچال‌های سنگی ناشی از انباشت واریزه در دامنه‌های تالوسی (Wilson, 1990: 244; Payne, 1998: 3; Ikeda & Matsuoka, 2002: 157; Hum Lum, 2003: 3, 2005: 3) بوده‌اند. این مواد در اثر فرایندهای مختلف مثل سنگ افت، بهمین‌های سنگی و... به داخل دره‌ها هدایت و به دلیل عدم وجود جریان‌های سطحی در داخل دره‌ها انباشته شده‌اند. گر چه بر طبق مدل‌های فوق و با در نظر گرفتن دمای سالانه ۱۰/۶ درجه و متوسط بارندگی ۳۱۲/۳ میلی متری منطقه (وزارت جهاد سازندگی، ۱۳۷۶)، در حال حاضر زمینه برای تشکیل یخچال‌های سنگی در این ناحیه فراهم نیست ولی بقایای این یخچال‌های سنگی فسیل شده در جای جای دامنه شمالی کیامکی، امروزه تغذیه‌کننده آب چشمه‌های منطقه هستند (شکل ۲).</p>	<p>یخچال‌های سنگی یکی از جالب ترین و شایع ترین پدیده های پریگلاسیری هستند (Schrott, 1996: 161) که به‌طور عمده در نواحی کوهستانی مرتفع دیده می‌شوند (Frauenfelder and Käab, 2000: 281). یخچال سنگی به جریان آرام مخلوطی از خرد و ریزه‌های سنگی و یخ اطلاق می‌شود که سطح آن را پوششی از واریزه پوشانده است (White, 1981: 134-135; Krainer and Mostler, 2000: 267, 2002: 142; Humlum, 2005: 1). سنگی دارای جنبه کاربردی است و از آن‌ها به عنوان شاخصی برای تفسیر فرایندهای ژئومورفولوژیکی و هیدرولوژیکی گذشته و حال یاد می‌شود (Schrott, 1996: 162).</p>	<p>یخچال‌های سنگی موروثی</p>

ویژگی‌های اشکال ژئومورفولوژیکی	مبانی نظری	مجموعه‌های ژئومورفولوژیکی مرتبط با اقلیم
<p>وجود فازهایی از انباشت و کاوش بر روی مخروط‌افکنه پرسیان (شکل ۸) زمینه را برای تحلیل رابطه فوق فراهم کرده است.</p>	<p>عوامل مؤثر در واکنش فرسایشی یا انباشتی یک شبکه رودخانه‌ای به تغییرات آب و هوایی یا کاربری زمین کدام‌اند؟ واکنش‌های ژئومورفیکی حوضه آبریز در بخش‌های مختلف آن و در مقاطع زمانی مختلف چگونه خواهد بود؟ تغییر در واکنش‌های سیستم رودخانه‌ای به صورت تابعی از تغییرات در ابعاد زمانی چگونه امکان‌پذیر است؟ پاسخ به این سؤالات هم در تفسیر آثار ژئومورفیکی تغییرات اقلیمی و هم برای پیش‌بینی آثار این تغییرات در آینده، از اهمیت خاصی برخوردار است (Tucker and Slingerland, 1997: 2031).</p> <p>اثر این تغییرات در قالب فازهای انباشتی و کاوشی در حوضه‌های آبریز و مخروط افکنه‌ها یکسان نیست. Balling and Wells معتقدند که در حوضه‌هایی که در تمامی یا بخش اعظمی از آن‌ها سنگ بستر برونزد دارد، بریدگی آبراهه‌ها و تشکیل آبکندها در داخل حوضه که حوضه کلزیر به عنوان بخشی از منطقه مطالعه شده در این پژوهش نیز جزو آن‌ها است (شکل ۸)، نتیجه افزایش بارش و رواناب و انباشتی آبراهه نتیجه کاهش بارندگی‌ها است (Balling and Wells, 1990).</p> <p>وقوع انباشتی یا کاوش بر روی مخروط افکنه‌ها بستگی به قدرت رودخانه در آبراهه‌های تغذیه کننده دارد که خود تابعی از حجم و مقدار آب و رسوب تدارک‌شده می‌باشد. تغییرات اقلیمی با تغییراتی که در این مقادیر ایجاد می‌کنند، دینامیک مخروط افکنه‌ها را تحت تأثیر قرار می‌دهند. انباشتی سطح مخروط افکنه‌ها در کواترنر در اکثر نواحی خشک به عنوان واکنشی به افزایش تدارک رسوب در طول دوره‌های سردتر و مرطوب‌تر تلقی می‌شود (Harvey and et al., 1999).</p> <p>2. کروئولوژی انباشت تراس‌های مخروط افکنه‌ای و کاوش رودخانه ای متعاقب آن می‌تواند نتیجه تغییرات اقلیمی باشد (۴۷، ص ۱۳۷). با این‌که برخی محققان از جمله دورن (Dorn, 1996: 210) اعتقادی به تحلیل روابط بین فازهای انباشتی و کاوشی مخروط‌افکنه‌ها با تغییرات آب و هوایی ندارند، با این حال، به برقراری این رابطه در هولوسن تأکید می‌کنند.</p>	<p>فازهای انباشتی و کاوشی</p>

مخروط افکنه پرسیان

ویژگی‌های اشکال ژئومورفولوژیکی	مبانی نظری	مجموعه‌های ژئومورفولوژیکی مرتبط با اقلیم
<p>ساختمان مخروطافکنه پرسیان و آثار روانه‌های خرده‌سنگی قدیمی و جدید در سطح مخروطافکنه (شکل ۹) نشان می‌دهد که به یقین روانه‌های خرده سنگی مهم‌ترین نقش را در ایجاد مخروطافکنه داشته‌اند. در این صورت، تحلیل آن‌ها می‌تواند به موضوع این پژوهش کمک کند.</p>	<p>روانه‌های خرده‌سنگی را باید از جمله آشفستگی‌های طبیعی (Dale and Adams, 2003: 101) دانست که نقش مهمی در شکل‌گیری چشم اندازه‌ها دارد. مطالعات انجام‌شده در دهه‌های اخیر در ارتباط با روانه‌های خرده‌سنگی به عنوان یکی از فرایندهای نهشته‌گذاری در تشکیل مخروطافکنه‌ها (Kostaschuk, 1986: 474) نشان داده‌اند که بین وقوع روانه‌های خرده‌سنگی و دو پدیده افزایش دما و تعداد بارش‌های شدید رابطه نزدیکی وجود دارد (Jomelliand and et, 1990: 112; Kochel, 2004: 77). روانه‌های خرده‌سنگی اصولاً با بارندگی‌های سنگین (Garcia-ruiz and et al., 1988: 17; Beaty, 1990: 79, 86; Blair and Mcpherson, 1994: 366, 1998: 800; Oguchi & Oguchi, 2004: 138; Starkel and et al., 2006: 32) و ذوب سریع برف (Boelhauwers and et al, 2000: 25) مرتبط هستند.</p>	<p>روانه‌های خرده سنگی</p>
<p>بررسی مقاطع ایجاد شده در ساختمان مخروطافکنه پرسیان به خوبی روند تغییرات در اندازه مواد را نشان می‌دهد (شکل ۹).</p>	<p>روند کاهش اندازه ذرات از اعماق به طرف سطح مخروطافکنه‌ها با مراحل از کاهش رسوب‌گذاری در ارتباط است. در مقابل، روند افزایشی اندازه ذرات از اعماق به طرف سطح مخروطافکنه‌ها با مراحل از افزایش رسوب‌گذاری در ارتباط می‌باشد (Luzón, 2005: 19).</p>	<p>تغییرات در اندازه مواد</p>
<p>بررسی نقشه زمین‌شناسی جلفا به مقیاس ۱:۰۰۰۰۰۰ نشانگر وجود سازندی از جنس تراورتن در پایکوه شمالی کوه کیامکی بود (شکل ۲) که به صورت محلی در حد فاصل این کوه و رودخانه ارس واقع است.</p>	<p>توفاها یکی از بهترین شواهد برای ارزیابی تغییرات اقلیمی هستند، زیرا تشکیل آن‌ها بسیار سریع تر از زغال سنگ و نهشته‌های دریاچه‌ای صورت می‌گیرد. بنابراین توفاها این قابلیت را دارند تا امکان ارزیابی تغییرات اقلیمی کوتاه‌مدت هولوسن را فراهم کنند (Ford and Pedley, 1996: 167). اکثر محققان بر ارتباط دوره‌های تشکیل توفاها با تغییرات اقلیمی تأکید دارند و وجود انقطاع و توالی در فرایند نهشته‌گذاری توفاها را نشانگر این گونه تغییرات می‌دانند (Ford and Pedley, 1996: 148, 157). در نواحی معتدل فازهای نهشته‌گذاری توفا با دوره‌های گرم‌تر و مرطوب‌تر بین یخچالی پلیستوسن منطبق است و این در حالی است که این پدیده در هولوسن، به اوایل این دوره با خصوصیات اقلیمی بارش و دمای زیاد نسبت داده می‌شود. در مقابل نواحی معتدل، تسریع در تشکیل توفا در نواحی جنب حاره‌ای و نیمه‌خشک با دوره‌های مرطوب‌تر و بارانی سرد مصادف بوده است (Ford and Pedley, 1996: 167). کاهش روند تشکیل این نهشته‌ها در پایین دست مخروطافکنه پرسیان (شکل ۱) هم‌چون برخی دیگر از مناطق دنیا (Baker and Simms, 1998: 359) از جمله مسائلی است که می‌تواند به عنوان یکی از نتایج این تغییرات مطالعه قرار شود.</p>	<p>تشکیل توفا</p>

ب

الف

شکل ۴ دره‌های پرشده دامنه شمالی کیامکی؛ الف: دره مرزه دره؛ ب: دره خورخور

ب

الف

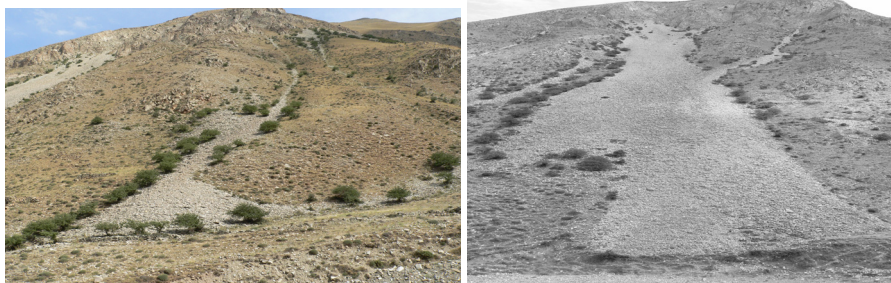
شکل ۵ سیستم‌های پرتگاه-تالوس؛ الف: بالادست دره خورخور؛ ب: بالادست دره کلزیر

ب

الف

شکل ۶ الف: تالوس بهمنی واقع در دره مرزه دره؛ ب: ترکیب عناصر تشکیل دهنده تالوس بهمنی

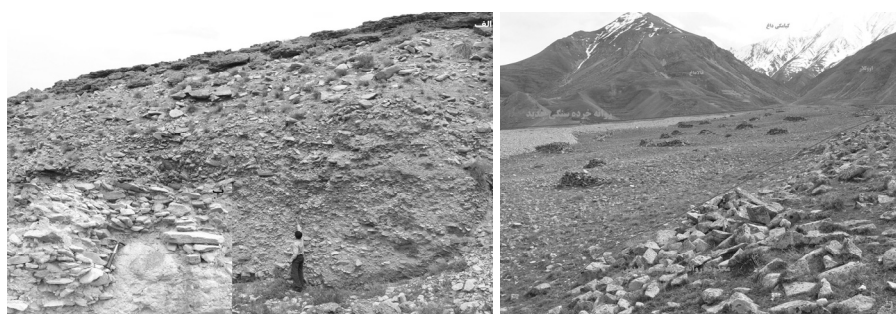
شکل ۷ روانه‌های بلوکی واقع در دامنه شرقی مشرف به دره رودخانه کلزیر. به استقرار درختچه‌ها و قطع ارتباط روانه با منبع تغذیه توجه شود.

ب

الف

شکل ۸ الف: بریدگی آبراهه در مسیر رودخانه کلزیر؛ ب: جدیدترین آبراهه ایجاد شده در اثر بریدگی در سطح مخروط‌افکنه پرسیان

ب

الف

شکل ۹ الف: آثار روانه‌های خرده سنگی قدیم و جدید در سطح مخروط‌افکنه پرسیان؛ ب: نهشته‌های کنگلومرایی پایین دست مخروط‌افکنه پرسیان، به لایه توفایی واقع در سطح نهشته‌ها توجه شود.

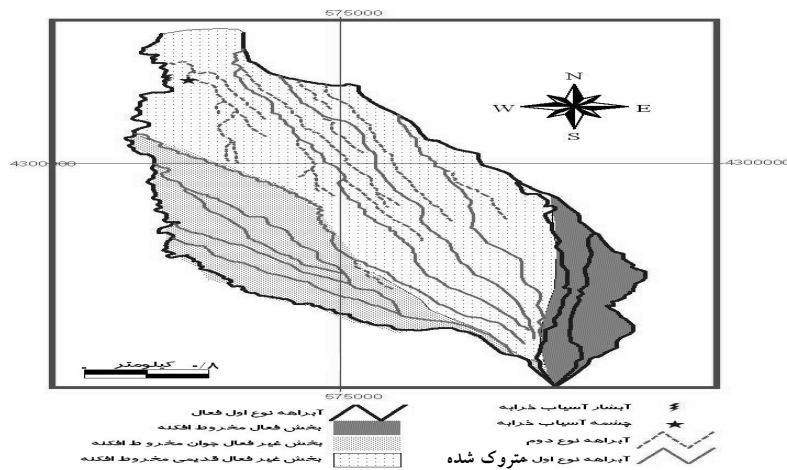
۴- واکنش سیستم مخروطافکنه‌ای پرسیان به تغییرات اقلیمی

مخروطافکنه پرسیان در واقع بخشی از حوضه رسوب‌گذاری شمال کوه کیامکی است که در طول دوره کواترنری به عنوان فضای رسوب‌گذاری^۱ (Mount and Twiss, 2005: 3) برای رودخانه‌های محلی عمل کرده است. نبود آثاری از رسوبات ترشیاری و اوایل پلیستوسن و آغاز رسوب‌گذاری در اواسط پلیستوسن، نشانگر تغییرات شدید محیطی منطقه در پلیستوسن زیرین است؛ به طوری که رسوبات قاره‌ای اواسط پلیستوسن به‌طور مستقیم و به صورت دگرشیب روی رسوبات تیپ فلیش کرتاسه قرار گرفته‌اند. مخروطافکنه پرسیان نیز از این قاعده مستثنا نیست و تکامل آن با تغییرات محیطی بالا رابطه‌ای تنگاتنگ دارد. برخی از آثار تغییرات اقلیمی کواترنری بر روی مخروطافکنه پرسیان عبارتند از:

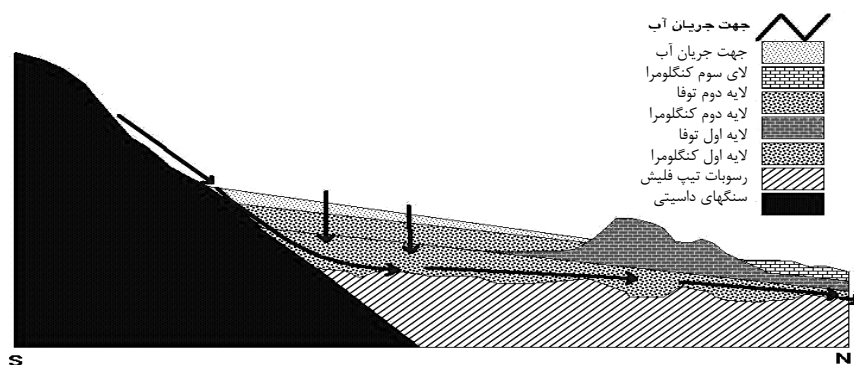
- ۱- انتقال فضای رسوب‌گذاری رودخانه‌ها به طرفین مخروطافکنه و شمال آن و متروک شدن و بریده شدن سطح فضای گذشته (شکل ۱۰)؛
- ۲- از بین رفتن پیوستگی لازم در فضای رسوب‌گذاری؛
- ۳- ظهور برخی پدیده‌های مرتبط با تغییرات اقلیمی مثل نهشته‌های توفایی، تشدید روانه‌های خرده سنگی و تغییرات رسوبی ساختمان مخروطافکنه؛
- ۴- زیادبودن مساحت مخروطافکنه پرسیان نسبت به حوضه آبریز تغذیه‌کننده آن و ضخامت کم نهشته‌ها، به طوری که ضخامت نهشته‌ها در آن از ۵۰ متر تجاوز نمی‌کند؛
- ۵- وجود آبراهه‌های نوع اول (آبراهه‌های منشعب از شاخه اصلی رودخانه) و نوع دوم (آبراهه‌های حاصل از تمرکز جریان‌های سطحی محلی) (مختاری، ۱۳۸۱) به صورت دره‌های خشک در سطح آن به عنوان نشانه‌ای از حاکم بودن فازهای انباشتی و کاوشی (شکل ۱۰)؛
- ۶- تغییر در قدرت جریان و کاهش پیشروی روانه‌های خرده‌سنگی از ۶ کیلومتر به ۱/۷ تا ۲ کیلومتری؛
- ۷- وجود توالی بین نهشته‌های توفایی و کنگلومراها در ساختمان مخروطافکنه (شکل ۱۱)

1. Accommodation space

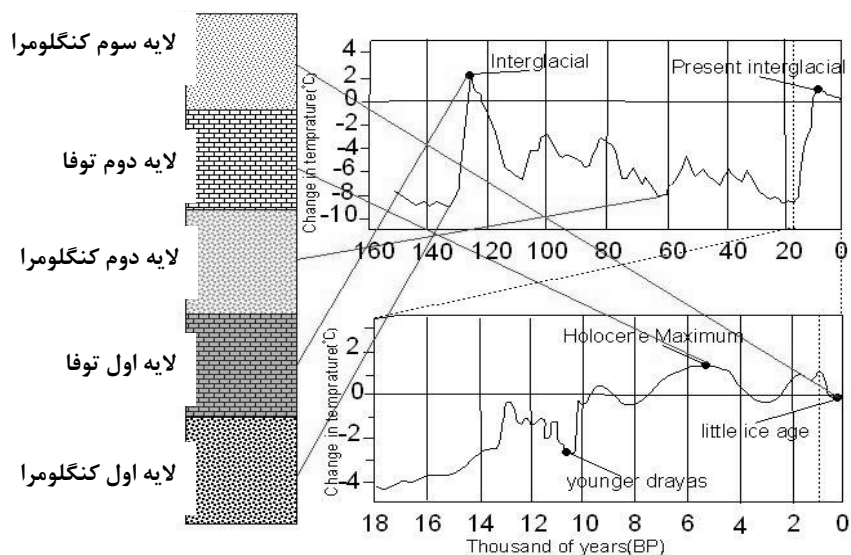
وجود دو لایه توفایی در لابه‌لای نهشته‌های کنگلومرایی پایین دست مخروط افکنه (شکل ۱۱) نشانگر وجود آثار لافل چهار فاز اقلیمی در کوتاه‌تر می‌باشد. علاوه بر این، وجود انقطاع و توالی در فرایند نهشته‌گذاری توفاهای خود می‌تواند نشانه‌ای از تغییرات اقلیمی باشد. به این ترتیب اگر نظر صاحب‌نظران در مورد رابطه ویژگی‌های اقلیمی و تشکیل توفاهای قبول شود، می‌توان با پیگیری منحنی تغییرات اقلیمی کوتاه‌تری (شکل ۱۲)، تقویم نهشته‌گذاری در روی مخروط افکنه را تنظیم کرد.

شکل ۱۰ انواع آبراهه‌ها و بخش‌های مختلف مخروط افکنه پرسیان

شکل ۱۱ مقطع عرضی از وضعیت فعلی سیستم مخروط افکنه‌ای پرسیان

شکل ۱۲ تطبیق لایه‌های تشکیل دهنده مخروط افکنه با تقویم تغییرات اقلیمی (Siegert, 2001: 2).

بر اساس منحنی تغییرات دمایی (شکل ۱۲) و نحوه استقرار توالی لایه‌های کنگلومرا و توفا، تشکیل لایه بالایی توفا که ضخامت کمتری نسبت به لایه زیرین دارد، با دوره افزایش سریع دمایی اوایل هولوسن (Allen, 1997: 77; Bogaart, 2003: 2; Magny and et al., 2006: 414; Mudie and et al., 2007: 17; Baker and Simms, 1998: 359; Calderini and) نیز همانند موارد مشابه در سایر نقاط دنیا (et al., 1998: 109) رو به کاهش رفته است و در منطقه مطالعه شده فقط محدود به چشمه و آبشار آسیاب خرابه شده است.

۵- تحلیل واکنش ژئومورفیکی سایر پدیده‌ها به تغییرات اقلیمی

به جاگذاری نهشته‌های کنگلومرایی از راه سازوکار روانه‌های خرده سنگی، نشان از سرعت وقوع فرسایش در داخل حوضه و نهشته‌گذاری در سطح مخروط افکنه دارد. از آن جایی که

نهشته‌های به جای گذاشته شده در قالب لایه‌های کنگلومرایی تا حد زیادی همگن هستند، در این صورت به نظر می‌رسد، فرسایش و دفع نهشته‌های پرشده در دره‌ها، بریدگی قسمت انتهایی دامنه‌های تالوسی و وقوع روانه خرده‌سنگی بسیار سریع اتفاق افتاده است. به عبارت دیگر سرعت فرسایش عناصر آواری انباشته در داخل حوضه زیاد بوده است. در هر حال تعیین شدت رگبارهای ایجاد کننده این وضعیت کاری دشوار است ولی در هر صورت شرط ایجاد آن، افزایش قابل توجه و ناگهانی قدرت رگبارها است.

وجود آثاری از دره‌های پرشده و تغذیه چندین چشمه آب سرد منطقه در حل این مسأله به ما کمک می‌کند. به این ترتیب که بلید در نظر داشت در دوره‌های سرد و بارانی منطقه، دره‌های پرشده حجیم و به تبع آن تشکیل یخچال‌های سنگی و ذوب تدریجی آن‌ها، زمینه را برای تغذیه مداوم چشمه‌ها در دوره‌های گرم فراهم می‌کرد؛ زیرا تشکیل و از بین رفتن یخچال‌های سنگی نسبت به تغییرات اقلیمی با تأخیر همراه است و این تأخیر با افزایش اندازه یخچال سنگی بیش تر است.

بر اساس مدل اولیفانت (Olyphant, 1987)، وجود چشمه‌های آب سرد در منطقه را باید با تشکیل یخچال‌های سنگی در دوره‌های سرد گذشته در ارتباط دانست (مختاری و همکاران، ۱۳۸۶: ۸۰) و کاهش تدریجی دبی آن‌ها را نیز باید در جهت رسیدن به نقطه تعادلی در نظر گرفت که در اثر تغییرات اقلیمی گذشته برهم خورده است.

مطالعه درباره یخچال‌های سنگی غیرفعال به‌طور عمده بر دلایل توقف فعالیت این یخچال‌ها متمرکز است. بارش (Barsch, 1992, 1996) این دلایل را به دو دسته اقلیمی و دینامیک تقسیم کرده است. آیکدا و ماتسوکا (Ikeda and Matsuka, 2002: 145) ذوب یخ موجود در مغزه یخچال‌های سنگی را به دلایل اقلیمی نسبت می‌دهند. به این ترتیب وجود چشمه‌هایی با جریان مداوم، نوسان دبی کم و دمای پایین در منطقه مطالعه شده می‌تواند دلیلی بر توقف فعالیت یخچال‌های سنگی در نتیجه تغییرات اقلیمی باشد.

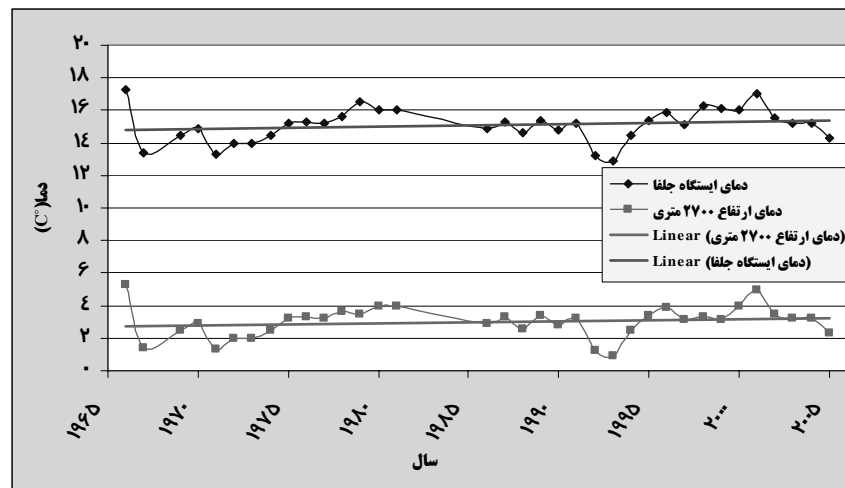
پوشش گیاهی نقش چندانی در برقراری سیستم نهشته‌های دامنه‌ای - مخروط افکنه نداشته است. چنین محیط خالی از پوشش گیاهی جنگلی و یا مرتعی بسیار غنی زمینه را برای

هوازدگی سنگ‌های داسیتی و گاهی اوقات آهکی برونزده در دامنه شمالی کیامکی فراهم و انباشت مواد تالوسی را در دره‌های V شکل منطقه فراهم کرده است. در نتیجه نمی‌توان بریدگی تالوس‌ها را در دره‌های خالی شده منطقه ناشی از کاهش پوشش گیاهی دانست بلکه این موضوع به طور مستقیم با تغییرات اقلیمی منجر به وقوع بارش‌های رگباری شدید در رابطه است و نوع نهشته‌های مخروط افکنه‌ای نیز نشانگر آن است.

استقرار ردیفی از درختچه‌ها در اطراف روانه‌های بلوکی (شکل ۷) و حتی در انتهای پایینی روانه، نشان از پایداری این اشکال در دهه‌های اخیر دارد. به نظر می‌رسد مرطوب بودن کف این روانه‌ها و وجود خاک مناسب در مجاورت آن‌ها استقرار چنین پوشش گیاهی را در این محیط‌ها فراهم کرده است. با توجه به جثه کوچک این درختچه‌ها گمان نمی‌رود سن آن‌ها بیش از چند دهه باشد و جالب اینکه اثری از فعالیت روانه در آن سوی خط استقرار درختچه‌ها دیده نمی‌شود. در این صورت می‌توان با قاطعیت غیر فعال بودن این روانه‌ها را در دهه‌های اخیر تأیید کرد. در برخی از این روانه‌ها، این وضعیت به حدی پیش رفته که ارتباط پرتگاه و بالادست روانه به عنوان منبع با پایین دست آن به طور کامل قطع شده است. به نظر مجری طرح، توقف فعالیت این روانه‌ها در دامنه شرقی مشرف به دره کلزیر، با پایان اثر دوره سرد، هم‌زمان با عصر کوچک یخبندان هم‌زمان بوده است. در دامنه غربی مشرف به دره که از آفتاب‌گیری کم‌تری برخوردار است، سیستم‌های پرتگاه-تالوس هم‌چنان فعالند ولی وجود درختچه‌هایی کوچک‌تر و به تعداد کم‌تر در پیرامون دامنه‌های تالوسی نشانگر کاهش روند فعالیت این سیستم‌ها در سال‌های اخیر است.

۶- شواهد ژئومورفیکی تغییرات اقلیمی هولوسن

شکل ۱۳ روند تغییرات دمایی ایستگاه جلفا واقع در ارتفاع ۷۰۰ متری را به همراه روند این تغییرات برای ارتفاع ۲۷۰۰ متری که محل تشکیل یخچال‌های سنگی منطقه در دامنه شمالی کیامکی داغ است، نشان می‌دهد.

شکل ۱۳ روند تغییرات دمایی ایستگاه جلفا در ۴۰ سال اخیر و روند تغییرات دمایی در ارتفاع ۲۷۰۰ متری دامنه شمالی کیماکی داغ (داده‌های این نمودار از راه اعمال لپس ریت دما از روی داده‌های ایستگاه جلفا به دست آمده‌است).

همان طور که مشاهده می‌شود در ۴۰ سال اخیر روند تغییرات دمایی منطقه، روندی افزایشی بوده است و اگر این روند به سال‌هایی دورتر تعمیم داده شود، متوجه خواهیم شد که در ارتفاعات بالاتر منطقه دماهای متوسط سالیانه‌ای نزدیک به صفر را در گذشته داشته‌ایم. در هر صورت، استفاده از شواهد ژئومورفیکی یکی از راه‌های شناسایی اقلیم‌های گذشته در مناطق فاقد آمار است. در مورد تغییرات اقلیمی در مقیاس هولوسن و یا کوتاه‌تر چاره‌ای جز استفاده از این شواهد نیست. در این صورت با توجه به توضیحات بالا و هم‌چنین با توجه به موضوع طرح، در این قسمت از مقاله به شواهدی از پدیده‌های ژئومورفولوژیک منطقه مطالعه‌شده شامل تغییرات در تشکیل تופا، آبراهه‌های نوع دوم سطح مخروط‌افکنه پرسیان، روانه‌های خرده‌سنگی، تراس‌های رودخانه‌ای آبراهه اصلی کلزیر، روانه‌های بلوکی، دره‌های پرشده که با تغییرات اقلیمی کوتاه‌تری و به‌ویژه هولوسن در ارتباط هستند، پرداخته می‌شود. جدول ۲ تغییرات اقلیمی هولوسن و پلیستوسن را در منطقه مطالعه‌شده نشان می‌دهد.

لازم به ذکر است که تغییرات و نوسان‌های اقلیمی هولوسن بسیار ناچیز بوده است (lamb, 1977: 305; Magny and et al., 2006: 414). چنین تغییراتی در دما و بارش در طول دوره

هولوسن نمی‌تواند تأثیر چندانی در اقلیم یا پوشش گیاهی منطقه داشته باشد ولی به نظر می‌رسد این تغییرات در نواحی نیمه خشک قادرند تا شدت فرایندهای ژئومورفیکی را که عامل تعیین‌کننده پایداری دامنه‌ها هستند، کاهش یا افزایش دهند. چه بسا در نواحی مثل دامنه شمالی کیامکی داغ برای دامنه و عامل ارتفاع نیز اثر تغییرات اقلیمی را تقویت می‌کنند. بنابراین با قاطعیت می‌توان گفت که پدیده‌های شناخته شده منطقه با توجه به پراکنش جغرافیایی آن‌ها، با تغییرات اقلیمی به‌ویژه در هولوسن در ارتباط هستند.

۷- نتیجه‌گیری

بررسی سیر تکاملی چشم‌انداز ژئومورفولوژیکی منطقه مطالعه‌شده نشان داد که سیمای ژئومورفیکی دامنه شمالی کیامکی داغ لاقل در کواترنری از عوامل اقلیمی و تغییرات آن تأثیر گرفته است. آثار ژئومورفیکی این تغییرات در سه بخش مخروط‌افکنه، دره رودخانه کلزیر و نهشته‌های دامنه‌ای منطقه مورد بررسی قرار گرفت و سعی شد براساس این شواهد، شرایط اقلیمی منطقه در کواترنری و به‌ویژه در هولوسن بازسازی شود. در ذیل به اهم نتایج این پژوهش اشاره می‌شود:

۱- نهشته‌های توفایی و تناوب آن‌ها با نهشته‌های کنگلومرایی، نوع فرایند نهشته‌گذاری در مخروط‌افکنه، فازهای انباشتی و کاوشی، تشکیل آبراه‌های محلی در سطح مخروط‌افکنه، روند تغییرات در اندازه مواد، قدرت و شدت روانه‌های خرده‌سنگی در زمان‌های مختلف از جمله شواهد اقلیمی در مخروط‌افکنه پرسیان هستند؛

۲- دامنه‌های تالوسی، روانه‌های بلوکی، یخچال‌های سنگی موروثی، تالوس بهمنی و دره‌های پرشده شواهدی از دامنه‌های شمالی کیامکی داغ در محدوده مطالعه‌شده هستند که تشکیل آن‌ها با عوامل اقلیمی در ارتباط است؛

۳- تراس‌های رودخانه‌ای و وجود آثاری از انباشت و کاوش در دره رودخانه کلزیر، نشانگر تأثیرپذیری این قسمت از منطقه از تغییرات اقلیمی است؛

۴- ویژگی‌های هیدرولوژیکی چشمه‌های پنج‌گانه مهم منطقه به نام‌های آسیاب خرابه، خورخور، اوللار، مرزه دره و چشمه خان نشان می‌دهد که منبع تغذیه این چشمه‌ها یخچال‌های سنگی موروثی منطقه هستند که در میان انبوهی از واریزه‌ها در داخل دره‌های پرشده منطقه جای گرفته‌اند.

- ۵- مخروطافکنه پرسیان مخروطافکنه‌ای کواترنری است که فرایند نهشته‌گذاری آن روانه‌های خرده‌سنگی هستند و از این حیث یک مخروطافکنه منحصر به فرد است. بررسی‌های انجام‌شده در طول این پژوهش روی اشکال ژئومورفولوژیکی مرتبط با اقلیم و تطابق آنها بر اساس سن نسبی با تغییرات اقلیمی شناخته شده در دنیا نشان داد که:
- ۱- بسیاری از اشکال مرتبط با سیستم فرسایشی پریگلاسیر منطقه مانند روانه‌های بلوکی، یخچال‌های سنگی موروثی، سیستم‌های پرتگاه - تالوس، تالوس بهمینی و ... نشانگر فعالیت بیش‌تر این سیستم در سده‌های گذشته، هم‌زمان با دوره‌های سرد هولوسن بالایی به‌ویژه دوره سرد هم‌زمان با عصر کوچک یخبندان است؛
- ۲- وجود آثاری از کاهش فعالیت سیستم فرسایشی پریگلاسیر و تثبیت اشکال موجود در دامنه‌ها، توقف فرایند بریدگی سطح مخروطافکنه به‌وسیله آبراهه‌های محلی و ... در دوره‌های بعد از دوره سرد اواخر هولوسن بالایی نشان از روند گرم‌شدگی و کاهش بارندگی در سده‌های اخیر در منطقه است. پدیده‌ای که آمار ۴۰ ساله ایستگاه جلفا نیز آن را در نیمه دوم قرن بیستم تأیید می‌کند؛
- ۳- تحلیل ساختار رخساره‌ای نهشته‌های مخروطافکنه و ترتیب لایه‌ها بر اساس سن نسبی نشان داد که دوره‌های مساعد برای تشکیل تופا با دوره‌های گرم اوایل هولوسن (لایه بالایی تופا) و دوره هم‌زمان با دوره بین یخچالی بین ریس و ورم (لایه پایینی تופا) تطابق دارند. در این میان به جاگذاری نهشته‌های کنگلومرایی از راه فرایند نهشته‌گذاری روانه خرده سنگی در فواصل دور از رأس مخروطافکنه و بر روی نهشته‌های توفایی پایین دست مخروطافکنه با دوره‌های سرد هم‌زمان با آخرین دوره‌های یخچالی اواخر پلیستوسن تطبیق می‌کند؛
- ۴- وجود آثاری از افزایش ناگهانی در اندازه نهشته‌های کنگلومرایی در بخش بالایی لایه دوم کنگلومرا، شاید با کاهش ناگهانی دما در دوره‌ای قبل از آغاز دوره گرم هولوسن که به دوره «یانگر درایاس» معروف است، هم‌زمان بوده است؛
- ۵- فعالیت یخچال‌های سنگی موروثی موجود در دل دره‌های پرشده منطقه با آغاز دوره گرم اوایل هولوسن متوقف شده است و اثر دوره‌های کوچک سرد اواخر هولوسن به صورت تقویت ذخیره یخ آنها بوده است؛

۶- اگر تشکیل تالوس و روانه‌های بلوکی در دامنه‌های مشرف به دره کلزیر را متعلق به دوره‌های سرد اواخر هولوسن نسبت دهیم، وجود لایه‌ای متشکل از عناصر ریزدانه‌تر و کم ضخامت نشانگر حاکم شدن دوره‌ای گرم‌تر در حدفاصل دوره‌های سرد هم‌زمان با عصر آهن و عصر کوچک یخبندان می‌باشد؛

۷- شدت وقوع روانه‌های خرده‌سنگی نشان می‌دهد که در دوره‌های هم‌زمان با دوره‌های یخچالی علاوه بر حاکم شدن شرایط سرد اقلیمی سرد بر منطقه، میزان بارش و تعداد بارش‌های سنگین نیز به نسبت بیش‌تر بوده است و این پدیده با جابه‌جایی کمربندهای سیستم گردش عمومی جو زمین و به‌ویژه ورود سیکلون‌های بادهای غربی در مدت بیش‌تری از سال مرتبط است.

در هر صورت، بسیاری از شواهد ژئومورفیکی مرتبط با اقلیم منطقه در محدوده حوضه آبریز، با توجه به موقعیت خود در دامنه شمالی کیامکی داغ و تداوم برخی سیستم‌های پرتگاه - تالوس در دامنه غربی مشرف به دره کلزیر از جهت جغرافیایی دامنه‌ها و ارتفاع محل تأثیر پذیرفته‌اند. عامل توپوگرافی و وجود دره‌های عمیق پرشده از نهشته‌های کوآترنری نقش عمده‌ای در حفظ ماهیت یخچال‌های سنگی منطقه دارند.

گرچه مطالعات قبلی محققان بر واکنش کند حوضه‌های آبریز به تغییرات اقلیمی در مناطق خشک اشاره دارند (Oguchi and Oguchi, 2004:139)، این پژوهش نشان می‌دهد که باید منتظر واکنش‌های سریع ژئومورفولوژیکی به تغییرات ناشی از عوامل بیرونی در این گونه نواحی و به‌خصوص منطقه مطالعه شده بود. در حال حاضر آن چه ضرورت دارد، مطالعه دقیق کرونولوژی منطقه با استفاده از تکنیک‌های سن‌یابی برای ارزیابی و شناسایی تغییرات محیطی و واکنش‌های ژئومورفیکی واحدهای ژئومورفولوژیکی منطقه به این تغییرات است. همکاری بین رشته‌ای باستان‌شناسان و ژئومورفولوژیست‌ها می‌تواند نشانه‌هایی جدید و دقیق از ماهیت فرایندهای ژئومورفولوژیکی را در واکنش به تغییرات محیطی در طی زمان در اختیار گذارد.

میزان اثرگذاری تغییرات اقلیمی بر منابع آب منطقه نیز از نکات مهمی است که نیاز به مطالعه بیش‌تر دارد. این تأثیرگذاری نه تنها به تغییرات در حجم، زمان‌بندی و وجود توازن در جریان رودخانه و دبی آن بستگی دارد بلکه تحت تأثیر عواملی مثل ویژگی‌های سیستم،

متغیرهای تأثیرگذار بر سیستم، چگونگی مدیریت سیستم و کیفیت تمهیدات به عمل آمده در ارتباط با تغییرات آب و هوایی نیز است. سیستم‌های مدیریت نشده بیش‌ترین آسیب‌پذیری را در مقابل تغییرات آب‌وهوایی دارند و تغییرات آب‌وهوایی با تحمیل ابهامات بیش‌تر مدیریت منابع آبی موجود را به چالش می‌کشند (Sharma and Shakya, 2006: 316).

با توجه به روند افزایشی دمای منطقه و شواهدی از مزارع و باغ‌های متروک شده که در زمان‌های گذشته با آب چشمه‌های منطقه آبیاری می‌شدند، به نظر می‌رسد که میزان ذخیره یخچال‌های سنگی منطقه در اثر ذوب زیاد کاهش پیدا کرده است. ادامه این روند و کاهش ذخایر آبی نتایج شومی را در اکوسیستم منطقه و زندگی ساکنان خواهد داشت. در حال حاضر کنترل و پایش سیستم‌های هیدرولوژیکی منطقه در کنار توجه به روند افزایشی یا کاهش دما و بارش، از اهمیت بسیار زیادی برخوردار است. تحقق این موضوع نه تنها شرایط پیشرفت اقتصادی ساکنان منطقه را به دنبال خواهد داشت بلکه می‌تواند نوعی حرکت در جهت حفظ محیط زیست زیبای منطقه باشد.

۸- منابع

- دلال اوغلی ع.؛ پژوهش در سیستم‌های مورفوزنر در دامنه شمالی سبلان و شکل‌گیری دشت انباشتی مشکین‌شهر؛ پایان‌نامه دوره دکتری، دانشکده علوم انسانی و اجتماعی دانشگاه تبریز، ۱۳۸۱.
- رامشت م. ح.، شوشتری ن.؛ آثار یخساری و یخچالی در سلفچگان قم؛ فصلنامه تحقیقات جغرافیایی، ش. ۷۳، ۱۳۸۳.
- سازمان زمین‌شناسی کشور؛ نقشه زمین‌شناسی به مقیاس ۱:۱۰۰۰۰۰ جلفا؛ ۱۳۷۵.
- علیجانی ب.؛ آب و هوای ایران؛ انتشارات پیام نور، ۱۳۷۴.
- مختاری د.؛ ژئومورفولوژی و تغییرات آب‌وهوایی هولوسن در کوه گچی قلعه‌سی و دامنه‌های مجاور آن (شمال غرب ایران)؛ پژوهش‌های جغرافیایی، ش. ۴۹، صص ۱۲۵-۱۴۵، ۱۳۸۳.

- مختاری د.؛ عوامل مؤثر در گسترش و تکامل مخروطافکنه‌های کواترنری در دامنه شمالی میشو داغ (آذربایجان- ایران) و ارزیابی توان‌های محیطی آن؛ پایان‌نامه دوره دکتری، دانشکده علوم انسانی و اجتماعی دانشگاه تبریز، ۱۳۸۱.
- مختاری د.، زاهدی م.، بیاتی خطیبی م.، کرمی ف.؛ پژوهشی در ژئومورفولوژی و تغییرات آب‌وهوایی هولوسن در دامنه شمالی کیامکی داغ (شمال غرب ایران)، گزارش طرح تحقیقاتی، دانشگاه تبریز، ۱۳۸۶.
- مقیمی ا.؛ مطالعه تطبیقی تغییرات اقلیمی با تغییرات ژئومورفولوژی معاصر، مورد ایران؛ پژوهشهای جغرافیایی، ش. ۳۷، صص ۷۵-۸۷، ۱۳۷۸.
- مهرشاهی د.؛ آشنایی با پژوهشهای دیرینه محیطی کواترنر در دریاچه زریوار کردستان؛ رشد آموزش جغرافیا، ش. ۵۷، صص ۴-۸، ۱۳۸۰.
- مهرشاهی د.؛ تشخیص تغییرات اقلیمی اواخر دوران چهارم در ایران از طریق اطلاعات حاصل از مطالعه دریاچه‌ها: یافته‌ها و نظریات جدید و پیچیدگیهای تفسیر شواهد موجود؛ فصلنامه تحقیقات جغرافیایی، ش. پیاپی ۶۳ و ۶۴، صص ۱۳۳-۱۴۸، ۱۳۸۱.
- وزارت جهاد سازندگی؛ گزارش طرح کنترل سیل حوضه‌داران جلفا؛ سازمان جهاد سازندگی استان آذربایجان شرقی، مدیریت آبخیز داری، ۱۳۷۶.
- Allen A.; Earth surface processes ; *Blachwell Science*, 404, 1997.
- Baker A., Simms M. J.; Active deposition of calcareous tufa in Wessex, UK, and its implications for the 'late-Holocene tufa decline'; *The Holocene*, Vol. 8 , No. 3,:pp: 359-365, 1998.
- Balling R. C. , Wells S.G. ; Historical rainfall patterns and Arroyo activity within the Zuni river Drainage Basin; New Mexico. *Annals of The Association of American Geographers*, Vol. 80, No. 4, pp: 603-617, 1990.
- Barsch D.; Permafrost creep and rockglaciers; *Permafrost and Periglacial Processes*, 3, pp :175-188,1992.

- Barsch D.; Rockglaciers: Indicators for the present and former geocology in high mountain environments, Heidelberg , Springer-Verlag. 331 p, 1996.
- Beaty C.B.; Anatomy of a white mountain debris flow-the making of an alluvial fan ; In: Rachocki A. H. and Church M. (eds); Alluvial Fans-A Field Approach, Wiley, pp: 69-90, 1990.
- Blair T.C. ; Form, facies, and depositional history of the north long John rock avalanche ; Owens Valley, California. Can. J. Earth Sci./Rev. can. sci. Terre 36(6): 855-870, 1999.
- Blair T. C. , Mcpherson J.G.; Alluvial fan processes and forms; In: A.D. Abrahams and A.J.Parsons(eds.), *Geomorphology of desert Environment*, Chapman & Hall, London, 1994.
- Blair T.C. , Mcpherson J.G.; Recent debris- flow processes and resultant form and facies of the dolomite alluvial fan; Owens Valley, California. *Journal of Sedimentary Research*, Vol. 68, No 5, pp: 800-808, 1998.
- Boelhouwers J., Holness S., Sumner P.; Geomorphological characteristics of small Debris flows on Junior's Kop, Martin island, Maritime aubantarctic; Earth surface processes and landforms, Vol 25, pp: 341-352, 2000.
- Bogaart P.W. ; Process-based modelling of the fluvial response to rapid climate change: With reference to the River Maas during the Last Glacial- Interglacial Transition; Ph.D. Thesis, Vrije Universiteit, Amsterdam, The Netherlands, 208, 2003.
- Calderini G., Calderoni G., Cavinato G.P., Gliozzi E. , Paccara P. ; The upper Quaternary sedimentary sequence at the Rieti basin (Central Italy):

A record of sedimentary response to environmental changes; *Palaeogeogr., Palaeoclim., Palaeoecol.*, 140(1-4): 97-111, Amsterdam, 1998.

- Chambers F.M., Mauquoy D., Brain S.A., Blaauw M. , Daniell J.R.G.; Globally synchronous climate change 2800 years ago: Proxy data from peat in South America. *Earth and Planetary Science Letters*, 253, 439-444, 2007.
- Dale V. H., Adams W. M.; Plant reestablishment 15 years after the debris avalanche at Mount St.Helens, Washington; *The Science of the Total Environment* 313, pp:101-113, 2003.
- Dearing J. A., Livingstone I. P., Bateman M. D., White K. ; Palaeoclimate records from OIS 8.0}5.4 recorded in loess}palaeosol sequences on the Matmata Plateau , Southern Tunisia, based on mineral magnetism and new luminescence dating ; *Quaternary International* 76/77, pp: 43-56, 2001.
- Decaulne A., Saemundsson T.; Geomorphic evidence for present-day snow-avalanche and debris-flow impact in the Icelandic Westfjords; *Geomorphology* 80, pp: 80-93, 2006.
- Dehandschutter's B.; Study of the structural evolution of continental basins in Altai, Central Asia; Doctorate Thesis in Geology, Free University of Brussels, 2001.
- Dorn R. I.; Climatic hypotheses of alluvial-fan evolution in Death Valley are not testable; In: Bruce L. Rhoads and Colin E. Thorn(eds.); *The Scientific Nature of Geomorphology: Proceedings of the 27th Binghamton Symposium in Geomorphology held 27-29 September, 1996.*
- Elverhøi A., Henrich R.; Past glaciomarine environments; In: J. Menzies(ed.). *Modern & Past Glacial Environments; Planta Tree*, pp: 391-415, 2002.

- Faust D. , Zielhofer C., Baena Escudero R. , Diaz del Olmo F.; High-resolution fluvial record of late Holocene geomorphic change in northern Tunisia: Climatic or human impact?; *Quaternary Science Reviews*, Vol. 23, iss. 16-17, pp: 1757-1775, 2004.
- Ford T.D., Pedley H. M.; A review of tufa and travertine deposits of the world: *Earth-Science Reviews*, 41 (3-4) pp:117-175, 1996.
- Frauenfelder R., Käab A.; Towards a palaeoclimatic model of rock glacier formation in the Swiss Alps; *Annals of Glaciology* 31: 281–286, 2000.
- Galadini F., Galli P., Cittadini A., Giaccio B.; Late quaternary fault movements in the Mt. Baldo-Lessini Mts. Sector of the southalpine area (northern Italy); *Netherlands Journal of Geosciences/ Geologie en Mijnbouw* 80 (3-4):187-208, 2001.
- Gani M. R., Alam M. M.; Fluvial facies architecture in small-scale river systems in the Upper Dupi Tila Formation, Northeast Bengal Basin, Bangladesh. *Journal of Asian Earth Sciences* 24, pp: 225–236, 2004.
- Garcia-Ruiz J. M., Arnaez-Valdillo. J., Ortigosa-Izquierdo L., Gomez-Villar A. ; Debris flows subsequent to a forest fire in the Najerilla river valley (Iberian system, Spain); *Pirineos*, 131, pp: 3-24, 1988.
- Grab S.; Block and debris deposits in the high Drakensberg, Lesotho, Southern Africa: Implications for high altitude slope processes ; *Geografiska Annalar*, 81a, pp:1-16 , 1999.
- Harvey A.M., Silva P.G., Mather A.E, Goy. J.L., Stokes M., ZaZo C.; The impact of quaternary sea-level and climatic change on Coastal alluvial fans in the Cabo de Gata ranges; Southeast Spain, *Geomorphology* 28, pp: 1-22 , 1999.
- Humlum O.; The climatic and paleoclimatic significance of rock glaciers ; A Project Funded by the University Courses of Swabard (UNIS) 2003-2005.

- Humlum O. ; The climatic and palaeoclimatic significance of rock
Glaciers ; A project funded by the University Courses on Svalbard (UNIS)
2000-2005.
- Ikeda A., Matsuoka N. ; Degradation of talus- derived rock glaciers in the
upper Engadin, Swiss Alps ; Permafrost and Periglacial Processes, Vol. 13.
, pp: 145-161, 2002.
- Jomelli V., Pech V.P., Chochillon C., Brunstein D.; Geomorphic
variations of debris flows and recent climatic change in the French Alps ;
Climatic Change, 64, No. 1-2, pp : 77-102, 2004.
- Keller E.A., Pinter N.; Active tectonics: Earthquakes, uplift, and
landscape ; Prentice Hall, Pup, 2002.
- Klinger Y., Avouac J.P., Bourles D., Tisnera N. ; Alluvial deposition and
lake-level fluctuations forced by late quaternary climate change: The dead
sea case example, *Sedimentary Geology* 162, pp:119-139, 2003.
- Knox J.C.; Sensitivity of modern and Holocene floods to climate change ;
Quaternary Science Reviews 19, pp: 439-457, 2000.
- Kochel R.C. ; Humid fans of the appalachian mountains; in Rachocki,
A.J., and Church, M., eds., Alluvial Fans: A Field Approach, New York,
John Wiley, pp: 109-129, 1990.
- Kostaschuk R.A., Macdonald G.M., Putnam P.E. ; Depositional process and
alluvial fan-Drainage basin morphometric relationships near Banff, Alberta,
Canada: Eart Surface Processes and landforms, Vol. 11, pp: 471-484, 1986.
- Krainer K. , Mostler W. ; Reichenkar rock glacier: A glacier derived
debris-ice system in the western Stubai Alps, Austria ; *Permafrost and
periglacial processes*, 11: 267-275, 2000

- Krainer K. , Mostler W., Hydrology of active rock glaciers: Examples from Austrian Alps; *Arctic, Antarctic and Alpine Research*, 2: 142-149, 2002.
- Lamb H. ; Climate: Present , past and future ; Climatic History and the Future, Methuen, Vol.2. 835 PP, 1977.
- Luzón A.; Oligocene–miocene alluvial sedimentation in the northern Ebro Basin, NE Spain: tectonic control and palaeogeographical evolution ; *Sedimentary Geology* 177, pp:19–39, 2005.
- Machette M.N.; Active, capable and potentially active faults – a paleoseismic perspective; *Journal of Geodynamics* 29,pp: 387-392, 2000.
- Magny M., Aalbersberg G., Be´ geot C., Benoit-Ruffaldi P., Bossuet G., Disnar G. R., Heiri O., Laggoun-Defarge F., Millet M.L., Peyron O., Vannie` re B., Walter-Simonnet A. R Environmental and climatic changes in the Jura mountains (eastern France) during the Lateglacial–Holocene transition: A multi-proxy record from Lake Lautrey; *Quaternary Science Reviews* 25, pp: 414–445, 2006.
- Meetei L.I., Pattanayak S. K., Bhaskar A., Pandit M. K., Tandon S. K.; Climatic imprints in Quaternary valley fill deposits of the middle Teesta valley, Sikkim Himalaya; *Quaternary International* 159, pp: 32–46, 2007.
- Miall A.D. ; Architectural-element analysis: a new method of facies analysis applied to fluvial deposits ; *Earth Science Review* 22, pp: 261–308, 1985.
- Miall A.D.; The geology of fluvial deposits: Sedimentary facies, basin analysis and petroleum geology; Springer, Berlin, 582 p, 1996.
- Mount J. , Twiss R. ; Subsidence, sea level rise and seismicity in the Sacramento-San Joaquin delta ; *San Francisco Estuary & Watershed Science*, Vol. 3, Iss. 1, Article 5. pp:1-10, 2005.

- Mudie P. J., Marret F., Aksu A. E., Hiscott R. N., Gillespie H.; Palynological evidence for climatic change, anthropogenic activity and outflow of Black Sea water during the late Pleistocene and Holocene: Centennial- to decadal-scale records from the Black and Marmara Seas; *Quaternary International*, Article in Press, 2007.
- Oguchi T., Oguchi C. T. ; Late quaternary rapid talus dissection and debris flow deposition on an alluvial fan in Syria ; *Catena 55* , pp: 125-140, 1994.
- Oldfield F. ; Introduction: The Holocene, a special time; In: A. Mackay R., Battarbee H.J.B. Birks F. Oldfield (Eds.), *Global Change in the Holocene*, Arnold, London, pp: 1-9, 2003.
- Olyphant G. A. ; Rock glacier response to abrupt changes in talus production; In Giardino, J. R., Schroder J. F. and Vitek J. D. (eds), *Rock Glaciers*, Boston, Allen and Unwin, pp: 55-64, 1987.
- Panizza M., Castaldini D.; Neotectonic research in applied geomorphological studies; *Zeitschrift fur Geomorphologie Supplementband*; Vol. 63, pp: 173-211, 1987.
- Payne D. ; Climatic implications of rock glaciers in the arid western Cordillera of the central andes; *Glacial Geology and Geomorphology*, 1998.
- RFAFJ(The Research Group for Active Faults of Japan); Active faults in and around Japan: distribution and degree of activity; *Journal of Natural Disaster Science*, Vol. 2, No.2, pp: 61-99, 1980.
- Scally F. A., Owens I. F.; Depositional processes and particle characteristics on fans in the Southern Alps; New Zealand , *Geomorphology 69*, pp: 46- 56, 2005.

- Schrott, L. ; Some geomorphological - hydrological aspects of rock glaciers in the Andes (San Juan, Argentina); *Z. Geomorph N. F., Suppl. Bd. 104*, pp: 161-173, 1996.
- Sharma R.H., Shakya N. M. ; Hydrological changes and its impact on water resources of Bagmati watershed, Nepal; *Journal of Hydrology*, Vol. 327, Issues 3-4, pp: 315-322, 2006.
- Siegert M. J. ; Ice sheets and late quaternary environmental change; Wiley & Sons, 231 p, 2001.
- Slemmons D.B. , McKinney R. ; Dification of " active fault" ; US Army Engineer Waterways Experiment Station , Soils and Pavements Laboratory; Miscellaneous Paper S, pp: 77-8, Vicksburg, 1977.
- Starkel L., Soja R., Michczyn´ska D.J. ; Past hydrological events reflected in the Holocene history of Polish rivers ; *Catena 66*, pp: 24– 33, 2006.
- Steijn H. V.; Long-term landform evolution: evidence from talus studies; *Earth Surface Processes and Landforms*, Vol. 27, Issue 11 , pp:1189 – 1199, 2002.
- Steijn H. V., Boelhouwers J., Harris S., Heto B.; Recent research on the nature, origin and climatic relations of blocky and stratified slope deposits ; *Progress in Physical Geography 26,4*, pp: 551-575, 2002.
- Tucker G. E., Slingerland R. ; Drainage basin responses to climate change ; *Water Resources Research*, Vol. 33, No. 8, pp: 2031–2047, 1997.
- White S.E.; Alpine mass movement forms(noncatastrophic):Classification. Description, and Significance ; *Arctic and Alpine Research* , pp:127-137, 1981.
- Wilson P.; Morphology, sedimentological characteristics and origin of a fossil rock glacier on Mackish mountain; Northwest Ireland , *Geografiska Annaler 72 A. 3-4*, pp: 237-247, 1990.